

ELŐSZÓ

EGY KORSZAKKAL EZELŐTT, 2001. MÁRCIUS 27-ÉN LÁMPALÁZASAN szálltam fel a Párizsból Brüsszelbe tartó vonatra. Kora reggel kivételesen öltönyt erőltettem magamra, majd kiléptem a tizennyolc négyzetméteres diákszobám ajtaján – az egyetemen politikai filozófiát tanultam. Az állomás elé érve megkértem egy jól öltözött, meglepett járókelőt, hogy segítsen megkötni a nyakkendőmet. A brüsszeli Európa-negyedig váltottam jegyet: ebédre voltam hivatalos Frits Bolkestein holland EU-biztossal és aszisztensével. Vagy hogy egy világlátott ismerősöm szavait idézzem: mentem, hogy „egy tálból cseresznyézzek Bolkkal”. Szerettem volna elérni, hogy Brüsszelben végezhessek terepmunkát a gazdasági és hatalmi eltolódások témájában, de igazán konkrét elképzeléseim nem voltak ekkor.

A mintegy másfél órás vonatútra magammal vittem a híres *Que sais-je* sorozat *L'Union européenne* című kiadványát. Az Európai Unióval való ismerkedésem ezzel a 128 oldalas kis könyvvel indult. Sietve magoltam a Brüsszelben használatos rövidítéseket, igyekeztem megérteni, mi a különbség az Európai Bizottság, az Európa Tanács, az Európai Tanács és az Európai Unió Tanácsa között, illetve hogy mi is az a bizonyos *demokratikus deficit*. Úgy éreztem magam, mint egy turista, aki a nyaralásra tartva a repülőgépen még gyorsan átlapozza a célország társalgási zsebkönyvét: *Kevés szóval európainul* – ami persze hiábavaló fáradság, hiszen amikor megérkezünk, egy szó sem jön ki a torkunkon.

Végül helyet kaptam az EU-biztos stábjában: a következő évben megkezdhettem brüsszeli szakmai gyakorlatomat. Különböző minőségeimben két évet töltöttem itt. Nemsokára máris „anyanyelvi beszélőként” emlegettem a szerződések cikkelyeit, a különböző mozaikszavakat és a döntéshozatalra utaló városneveket. Mindezekon túl sajátos politikai kiképzésen is átestem: megismertem az itteni etikett íratlan szabályait, a kijelentések és intézkedések háttérében felfedezhető, rejtett vagy duplán rejtett üzeneteket, a hivatalos ebédek koreográfiáit, az intézmények közötti hatásköri harcokat, az egy-egy tárgyalóasztal melletti székért folytatott küzdelmeket, azt a magától értetődő iróniát, mellyel Brüsszelben (a hivatalos szervezeti felépítés

szerint teljes jogú) európai intézményekről beszélnek, a kiszivárogtatások mechanizmusát, a határidőkkel való ügyeskedést – egyszóval mindazt, amit csak itt tartózkodva ismerhet meg igazán az ember.

Feltűnt, hogy alapvető különbségek vannak a tájékoztató füzetekben leírt és a politikai játszmák kirajzolta valóság között. A hatalomgyakorlás brüsszeli módja kevésbé emlékeztet az Európai Unió szerződéseinek betűjére. De úgy tűnt, e diszkrepanciától kevesen zavartatják magukat; a legtöbben megelégedtek azzal, hogy a „jó ügyért” dolgoznak. Tartották magukat az elkoptatott gondolati sémákhoz, egymás közt pedig a beavatatlanok számára érthetetlen *eurospeaket* beszéltek. Az Európai Bizottság sajtóanyagokkal, prospektusokkal és kampányokkal fordult a nagyközönség felé; ezekből sosem hiányozhattak az olyan lelkesítő jelszavak, mint a „határok nélküli Európa”, „a megosztottság vége” vagy „európai szolidaritás”. Emelkedett szavakat intéztek az Unió polgárainak fiktív közönségéhez – anélkül, hogy valaha is választ vártak volna.

A nyilvánosság könnyelmű lekicsinylésének következményeit – Franciaországban és Hollandiában 2005 tavaszán népszavazáson utasították el az európai alkotmányt – már egy másik perspektívából szemlélhettem. Egy éve Hágában dolgoztam, az alsóház liberális frakcióvezetőjének tanácsadójaként. Hazaérkezésem után szinte az első pillanatban szembesültem a holland politikusok fejében élő EU-képpel. Leginkább úgy tekintettek az Unióra, mint egy ellenséges, megszálló hatalomra. A feszültséget tehát nemcsak az európai politika és a nagyközönség közt lehetett érezni: ugyanilyen feszült volt az európai és belföldi politikusok viszonya. A hágai képviselők nemtörődömségét öntudatlanul is frappánsan szemléltették azok, akik a strasbourgi képviselő- és párttársaik határozatait „a maguk határozatai”-ként emlegették – hiszen nyilvánvalóan többes szám első személyt kellett volna használniuk. Ezekért a határozatokért a holland kormány is felelős, a kormány ellenőrzésének feladata pedig a hágai képviselőkre hárul.

Az a határozott benyomásom támadt, hogy az Európát tárgyaló közkeletű elbeszélésekből hiányzik valami – ezért fogtam hozzá e könyv megírásához. Biztos voltam benne, hogy lehetséges a meglévő elbeszélések helyébe újat állítani. A sajátos brüsszeli világot az európai polgárok és államok történelmének kontextusában szerettem volna elhelyezni, de elképzelni sem tudtam, hogyan foghatnék hozzá. Ez a fajta tanácstalanság roppant nyugtalanító, de elkerülhetetlen állapot. Gondolkodásunkat a rendelkezésünkre álló szavak és fogalmak irányítják. Számptalan módon rendezhetjük sorba vagy tehetjük

mérlegre őket – az Unióval foglalkozó elemzők zöme így is tesz, nagy odaadással –, de így csak újrahasznosítjuk az elhasznált jelentéseket. Ahhoz, hogy valami újat mutathassunk fel, búcsút kell intenünk abbeli meggyőződésünknek, hogy tökéletesen értjük a dolgok menetét – máskülönben a nyelv csak hátráltat minket. De kiindulhatunk-e egy szavakkal körül sem írható benyomásból anélkül, hogy menet közben elveszítenénk a fonalat?

Ha a történelem véget érne, politikára sem volna szükség. A politika abból a közös igényünkből ered, hogy megragadjuk valamiképp az események végtelen áramát. A politika nem érthető meg a változás legfőbb mozgatója, az idő megértése nélkül, de nem érthető meg az idő *megtapasztalása* nélkül sem. Így nyertem végül egéruat a bejáratott fogalmak és elnyűtt jelentések elől: írás közben mindig szem előtt kellett tartanom a történelem két lényegi mozgatóját: az időt és a tapasztalatot.

Nem vállalkozom tudományos analízisre. Miként egy vitrinbe kitett, kitömött nyúl alapján elképzelésünk sem lehet a nyulak mozgásáról, táplálkozásáról vagy szaporodásáról, úgy egy adott politikai rendszer adott időpontban érvényes metszete sem mond el sokat önmaga időbeli fejlődéséről, működéséről. Elmondhatjuk ugyan, hogy itt található a száj, és ott található a nemi szervek, vagy hogy itt található a választók, és ott az ítékezés, így azonban éppen az kerüli el a figyelmünket, ami mozgásban tartja és vonzóvá teszi a világot: a körülmények állandó változása. E változásokat az európai politika kollektív és individuális tapasztalatai raktározzák – e raktár pedig napról napra bővül.

„Egy hosszú élet mindenekelőtt tapasztalatok megszerzésére ad lehetőséget – írta a 89 éves Konrad Adenauer két évvel azután, hogy búcsút intett a politika küzdőterének. – Gondolatainkat és cselekedeteinket a tapasztalat vezeti. [...] Semmi sem helyettesítheti a tapasztalatot, még velünk született intelligenciánk sem. Különösen igaz ez a politikára.”

Könyvem, mely egy kezdet elbeszélésére vállalkozik, elsősorban azoknak az embereknek az útját követi nyomon, akik részt vettek a politikai értelemben vett Európa megalkotásában és működtetésében: különböző európai minőségekben színre lépő politikusok és diplomaták, biztosok, képviselők, hivatalnokok és jogászok nyomába szegődik. A történelmi nyomokat nyilatkozatok, viták, visszaemlékezések, valamint az újságírók és történészek által feljegyzett kijelentések őrzik. Ezek áttekintése, illetve a színpalak mögül tett megfigyeléseim mellett komoly szerepet szánok azoknak a beszélgetéseknek is, melyeket az európai politika tapasztalt játékosával folytathattam.

Aki így dolgozza fel tárgyát, annak nem feltétlenül kell megszabadulnia minden bejáratott fogalomtól. Néha már az is segít, ha szélesítünk valamennyit a bejáratott barázdán. Európát szerződés hozta létre, és számtalan további határozat alakított rajta – kormányok közötti tárgyalások papírra vetett eredményei. Nem meglepő, hogy a jogi nyelvezet a mai napig az Unió lényegéhez tartozik. Megvizsgálhatnánk pusztán ezeket az írásbeli megállapodásokat, függetlenül attól, hogy tekintélyes jogi normákként vagy dühítő, felesleges szabályozásokként tekintünk rájuk. De talán érdekesebb, ha – mint egy archeológus – megpróbáljuk feltárni azokat az eseményeket és vitákat, melyek megelőzték egy-egy megállapodás létrejöttét. A szerződések és a hivatalos állásfoglalások politikai viszonyok és kívánalmak kristályosodási pontjai: jóformán minden egyes szónak többletjelentése van. Korántsem mindegy, hogy egy adott intézményt Közgyűlésnek vagy Parlamentnek neveznek, hogy a tagállamok Közösségnek vagy Uniónak nevezik magukat – mint ahogy az sem, hogy egy-egy tárgyalás alkalmával ki (és ki nem) ül a tárgyalóasztalnál. A jogi rétegek fedte politikai jelentések felszínre hozhatók.

Mindezek alapján lehetségesnek tűnik elbeszélni a politikai értelemben vett Európa egy *másik* történetét. Az, hogy a némiképp felfuvalkodott brüsszeli önkép alaptalan, még nem jelenti, hogy 1945 óta semmi ne változott volna e kontinensen. Létezik ugyanis az a tér – még ha nem is ott, ahol várnánk –, mely kifejezetten az európai politikának ad otthont. Ez a tér azonban (mely leginkább köztes térnek tűnik) hozzáférhetetlen, ha az uralkodó gondolati sémák felől közelítünk. Mégsem tűnt számomra kézenfekvőnek, hogy e sémák ellen vegyem fel a harcot – ezzel csak uralmukat erősíteném. Inkább Richard Rorty tanácsát követtem, aki egy helyütt így írt: „Érdekes filozófia ritkán egy tétel mellett és ellen szóló érvek vizsgálata. Általában kifejezett vagy rejtett küzdelem egy begyökeresedett, de alkalmatlanná vált szótár és egy új, félig kialakult szótár között, mely homályosan nagy dolgokat ígér.”¹ Rorty a következőképp jelöli ki írása célját, melyet e könyv kapcsán én is magaménak vallok: „Nem fogok érveket kínálni azon szótár ellen, amelyet helyettesíteni szeretnék. Ehelyett meg fogom próbálni az általam előnyben részesített szótárt vonzóvá tenni azáltal, hogy megmutatom, hogyan lehet különböző témák leírására használni.”²

Egyúttal távolságot is kellett tartanom a tárgytól: erre személyes érintettségemen túl nem csak az intett, hogy számos, az eseményeket alakító politikai személyes tapasztalatából merítettem, de az is, hogy tisztában vagyok

vele: az idő sodrása feltartóztathatatlan. A szükséges távolság megtartásához a rendszeres töprengés és olvasás, végül maga az írás nyújtott segítséget, melyhez 2007 januárjában viszonylagos elvonultságban fogtam hozzá. Előfordult, hogy a hírek és kommentárok napi áradata már hátráltatott a munkámban; ilyenkor a politikai filozófia reneszánsz utáni hagyományának legjelesebbjeinél kerestem menedéket. Véleményem szerint a politikai filozófia akkor hozza legjobb formáját, ha feladatát a Machiavelli, Montesquieu vagy Tocqueville számára magától értetődő célban jelöli ki: számukra nem egy általános igényű, normatív gondolatrendszer megalkotása volt a cél, hanem a *condition politique*-ra való reflexió – nem elhallgatva személyes tapasztalataikat sem.

Könyvemnek, mely a politikai értelemben vett Európa megszületését beszéli el, nincsen politikai üzenete. Nem szól Európa „mellett”, és nem szól „ellené” sem. Ezek felől az érvek felől ugyanis nem juthatunk közelebb azokhoz az eseményekhez, melyek a mai napig hatóan alakítottak Európán. Azok az EU-hívők, akik szívesen hallanák, hogy a „hatékonyság” vagy a „legitimitás” érdekében „meg kellene erősíteni” az Európai Bizottságot és az Európai Parlamentet – Hollandiában évtizedeken keresztül ez volt az egyetlen hivatalosan hangoztatott álláspont, Belgiumban a mai napig ez –, bizonyára kevés kedvükre valót találnak majd e könyvben. Hasonlóan keveset ígérhetek azoknak az EU-szkeptikusoknak, akik a nemzeti illetékességek területén rendre egy „szuperállam” beavatkozásának nyomait keresik. Az EU-hívők és -szkeptikusok ugyanannak a félreértésnek az áldozatai. Találják bár áldásnak vagy átoknak, mindannyian úgy vélik, hogy az európai játszmáknak egyedül Brüsszel adhat otthont. A valóság azonban az, hogy az európai politikából minden egyes tagállam kormánya, törvényhozása, ítélkezése és lakossága kiveszi a részét. A tagállamok köre előbbre való az Uniónál.

Ugyanakkor e könyv sem lehet mentes a politikától. A szavak és fogalmak kimozdításával ugyanis mindenekelőtt arra vállalkozik, hogy a jelen tapasztalatai mögött érezhetővé tegye a történelem áramát – így segítve kijelölni helyünket térben és időben. Európa területe nem korlátozódik néhány négyzetkilométerre; épületei nem csak Brüsszelben, Luxembourgban vagy Strasbourgban állnak. Nyolc évvel végigizgult utazásom után ma már tudom, hogy nem jár vonat az Európai Unióba. Európa átkelőben van – lakóival együtt.